

Вольга Палукошка

**ДЗЕНЬ СВЯТОЙ ГАННЫ Ў НАРОДНЫМ КАЛЕНДАРЫ
СТОЛІНШЧЫНЫ І АГУЛЬНАЕЎРАПЕЙСКІМ КАНТЭКСЦЕ**

Хрысціянства на славянскіх землях, як вядома, носіць спецыфічны характар. Яно вызначаецца перапляценнем язычніцкіх і ўласна хрысціянскіх традыцый. Як заўважае Т. Акінчыц, «працэс сінкрэтызацыі, які працякаў

перш за ўсё ў форме «прысвойвання» хрысціянскай царквою язычніцкіх традыцый, ахапіў галоўным чынам каляндарныя святы і абрады» [1, 156]. Гэты працэс – у выніку якога многае знікла, нешта страціла свой першапачатковы сэнс, сваю ролю – быў доўгім і складаным. Палессе з’яўляецца у гэтым сэнсе унікальнай тэрыторыяй. Як вядома, язычніцтва пасля хрышчэння яшчэ доўгі час займала тут трывалыя пазіцыі. Менавіта таму палескі матэрыял вылучаецца сваёй разнастайнасцю і архаічнасцю. У сувязі з гэтым вельмі цікавым рэгіёнам падаецца Століншчына, дзе па сённяшні дзень святкуюць (хоць і не без трансфармацый) Каляды, Шчадрэц, Купалле і дзе, як і ў іншых рэгіёнах, многія традыцыі зышлі ў нябыт. Так, намі было ўстаноўлена, што ў в. Фядоры, як і на Піншчыне, калісці існаваў у жывым бытаванні абрад «Ваджэння Куста», а ў в. Калоднае – валачобніцтва. Вялікдзень цікава адзначаўся і ў в. Белавуша. Ганна Пракопаўна Волчык (1924 г. н.) расказала, што пасля таго, як прыходзілі раніцай з царквы, паснедаўшы, збіраліся дзяўчаты. Яны браліся за рукі «да бы лонцуг по шляху» ішлі і спявалі песні. Так праходзілі з аднаго канца вёскі ў другі – «од Шляхты чэрэз Мужыкоў і до Сахаліну». А Вера Сцяпанаўна Палукошка (1933 г. н.) згадала, што пасля насупраць царквы вадзілі карагоды: «*Конопелькі гралі (однэ одному под руці бегалі і кругом)*».

Галоўныя зімовыя святы ў в. Белавуша – традыцыйныя Каляды і Новы год (Шчадрэц), на які, па словах В. С. Палукошка, «*і з конем ходзілі (радном обмотаюць, голову зрабляць)*». Акрамя гэтага, святкаваліся і Ганны (22 снежня). Гэтае свята з’яўляецца унікальным не толькі ў кантэксте палескай каляндарна-абрадавай традыцыі, а і, увогуле, ўсходнеславянскай. Яго апісанне адсутнічае як у акадэмічных выданнях (у прыватнасці, у энцыклапедыі «*Беларускі фальклор*» яно ўвогуле не згадваецца), так і ў выданнях, прысвечаных народнаму календару. Праўда, А. Лозка ў кнізе «*Беларускі народны каляндар*» (2002) падае свята, але толькі праз звязаныя з ім парэміі і народныя прыкметы: «*Прысвятак, што падобны на Савы. Да Каляд застаецца роўна два тыдні. «Ганкі – пошчытаны дынькі» (Драгічынскі раён)...*». Звесткі ж пра абрад, якім яно суправаджалася, зусім адсутнічаюць. Гэта дае падставы лічыць, што апісанне палескага свята «Ганны» яшчэ не рабілася.

Напярэдадні свята («*Заўтра Ганны, а ўвечэры збіраемос*»), успамінае Г. П. Волчык, збіраліся дзяўчаты, хадзілі па хатах і прасілі: «*Шчодры вечор, добры вечор. Дайце на рушнік прадзіва*». В. С. Палукошка прыводзіць крыху іншыя словы: «*Добры вечор вам, дайце на рушнік прадзіва*». Жанчыны тады «*прадзіва давалі, лён, ручайку; сукроток давалі*». Сабраўшы прадзіва, дзяўчаты прыходзілі ў хату да адной з сябровак, «*у кого помешчэнне большэ было, там і сновалі, і кросны ткалі, і белімо*». Так працавалі ўсю ноч, а пасля, паводле слоў Г. П. Волчык, (на само свята), «*у цэркоў носілі да вешалі на вобразы*». Акрамя таго, па словах В. С. Палукошка, «*чаплялі на крэст. По дорогах крэсты стоялі такіе*». Інфарманты казалі, што такіх «*камтаній багата ходзіло. Як на Шчодрэц, але ніякой перэдзеўкі не было*», «*ніяк не наражаліся*». На жаль, ніякіх песень, спецыяльна прымеркаваных да дня

св. Ганны, не захавалася. Магчыма, іх і не было. Інфарманты сцвярджаюць, што пры абходзе хат не спявалі, таму што быў пост, але пры прадзенні, як прызналася В. С. Палукошка, «каляду спявалі». Магчыма, раней песеннае напаўненне свята было больш багатае, але хрысціянства пакінула на абрадзе свой след. На наш погляд, гэта звязана з заменай язычніцкага суб'екта свята на хрысціянскага: ролю пэўнага жаночага боства ўзяла на сябе святая Ганна, маці Багародзіцы. Мяркуем, што ва ўсходніх славян дзень святой Ганны, які прыйшоўся на самую доўгую ноч у годзе, супаў з днём язычніцкай багіні, апякункі жанчын і жаночых спраў. У сувязі з гэтым перажыў пэўныя трансфармацыі і сам абрад, захаваўшыся, тым не менш, у абрадавым календары палешукоў як рытуальныя святочныя попрадкі.

Падобны звычай згадвае Б. Рыбакоў, праўда, у кантэксце апакрыфічнага пятнічнага календара і адносна дзвюх галоўных, на яго погляд, Пятніц – дзевятай, перад днём Кузьмы і Дзям'яна (да 1 лістапада) і дзесятай, перад днём архангела Міхаіла: «Дзве галоўныя пятніцы стаялі на пачатку гэтага цікавага і вясёлага сезона, яны быццам адкрывалі яго. Святкаванні пачыналіся тканнем <обыденной пелены> (г.зн. вытканай за адзін дзень) у гонар 9-й пятніцы. Дзяўчаты калектыўна выконвалі ў адзін гэты дзень увесь гадзічны цыкл работ: церабілі лён, пралі, ткалі, бялілі» [7, 392]. Сапраўды, дзеянне падобнае, але не сам абрад. Па-першае, у адным выпадку дзеянне выконваецца за дзень, а ў другім – за ноч. Па-другое, адсутнічае працэс хаджэння. У цытуемай працы даследчык звязвае праваслаўную святую Параскеву Пятніцу з язычніцкай багіняй Макошай (Мокаш, Макеш, Макуша), выява якой стаяла на Кіеўскім пагорку разам з Перуном і іншымі багамі.

Некаторыя даследчыкі лічаць, што Мокаш «не мела шырокага распаўсюджання сярод славян, таму і не атрымала свайго адлюстравання ў іх абрадавым фальклоры» [5, 198]. Іншыя ж сцвярджаюць адваротнае: «Мокаш была вядомая не толькі ўсходнім славянам, але і заходнім і паўднёвым славянам» [2, 132–133]. Чэшскі даследчык Л. Нідэрле лічыць, што «сведчаннем таго, што гэтая кіеўская багіня Мокаш не была толькі літаратурнай фікцыяй, з'яўляецца таксама тое, што ў паўднёварускім фальклоры яна ўтрымалася і па сённяшні дзень, хоць уяўленні пра яе, зразумела, значна змяніліся» [6, 312]. Сярод фальклорных твораў сустракаюцца легенды, дзе згадваецца як сама багіня, так і святая Параскева Пятніца, з вобразам якой зліўся вобраз старажытнай багіні жаночых рамёстваў. Амаль ва ўсіх легендах расказваецца пра забарону прасці ў пятніцу ці ноччу і пра пакаранні, якія чакалі парушальніц.

В. Галубкова адзначае: «У народных апавяданнях вобразы Багародзіцы і Параскевы Пятніцы з'яўляюцца практычна ідэнтычнымі. Часам інфарманты іх нават блытаюць, – і прыводзіць цікавы, у нашым выпадку, прыклад. Інфармант паведаміла, што бываюць іконы з выявамі маці і дзіцяці: калі дзіця дзяўчынка, то гэта Багародзіца з маленькай Параскевай, а калі жанчына з хлопчыкам – гэта святая Пятніца і Хрыстос» [3]. З гэтага відаць, што у народнай свядомасці існуе пэўная сувязь паміж святой Параскевай Пятніцай,

святой Ганнай (жанчына з малой дзяўчынкай на руках, відавочна, святая Ганна з маленькай Марыяй) і Багародзіцай (адпаведна, з Сынам). Даследчыца лічыць, што «ў цэнтры шанавання Божай Маці і Параскевы Пятніцы знаходзіцца тэма нараджэння і шлюбу, у якой заўважаецца вобраз вялікай багіні, у далёкім мінулым звязанай з земляробствам... Тэма нараджэння ў «багародзічныя дні» (Благавешчанне, Раздво, Успенне і інш.) процістаяць адміранню прыроды, прадвызначае яе адраджэнне» [3]. У такім выпадку смела можна казаць, што Ганны – менавіта такі дзень (22 снежня – зачацце праведнай Ганнай Прысвятой Багародзіцы; 21–22 снежня – дзень зімовага процістаяння, самы кароткі дзень у годзе і самая доўгая ноч). У народзе заўважалі: «На зачатие святой Анны осень кончается, зима начинается» [10, 447], «Ганны – прыбавіцца багата дня» [9, 60–61], «Од Ганнён дванаццаць рабочых дзён до Рожэства» [9, 61]. А на Украіне Ганны называлі «родинами сонця» [8, 157]. Часавыя межы гэтага свята добра вызначаны і сярод белавушанцаў: «У Піліповку. От Ганнэй 15 дней до Роздва» (Волчык Г. П.), «От кажущь: «От Ганнэй 12 дней», – а выходзіць 15» (Палукошка В. С.). Тут відавочная сувязь з Раздвом (Калядамі), але пры гэтым паўстае пытанне: чаму гаворыцца пра 12 дзён, калі вядома, што паміж імі, на самай справе, 15? Зразумела, што 12 дзён сімвалізуюць месяцы года, але чаму аказваюцца «лішнімі» тры дні? Адказ мы можам знайсці, калі звернемся да еўрапейскага народнага календара.

Так, у большасці заходнееўрапейскіх краін самым кароткім днём традыцыйна лічыцца 13 снежня, калі адзначаецца дзень святой Люцыі. Гэтая неадпаведнасць рэальнасці звязана з пераходам ад юліанскага календара да грыгарыянскага. Паміж днём святой Люцыі і каталіцкім Раздвом роўна дванаццаць дзён, а вось ў некаторых раёнах Румыніі лічылі, што «ад Ганны (9 снежня) і да Спірыдона (12 снежня) дзень і ноч «стаяць на месцы», дзень пачынае павялічвацца толькі са Спірыдона» [4, 287]. Таму гэтыя «лішнія» дні, відаць, успрымаліся як адно цэлае (тры = аднаму).

У еўрапейскіх краінах, як і на Палессі, таксама існавала традыцыя хаджэння ў самую доўгую ноч. Фіны, напрыклад, у гэтую ноч выпякалі хлеб, які павінны былі з'есці раніцай на Раздво. «У ноч, калі пяклі хлеб на Раздво, было прынята хадзіць да суседзей прасіць «падаянне» ў форме пірагоў» [4, 128], у Германіі, напярэдадні дня святой Люцыі, «вечарам дзяўчаты хадзілі ад дома да дома, апранутыя ў белыя сукенкі, з вянцом нявесты на галаве» [4, 145], «у Маравіі ў дзень святой Люцыі хадзіла па вёсках адначасова некалькі Люцый з апалонікамі ў руках. Яны моўчкі танцавалі ў кожным доме, стукаючы апалонікамі...» [4, 207]. У згаданых краінах святая Люцыя, як і святая Параскева Пятніца, а таксама язычніцкая багіня Мокаш, мае дачыненне да ткацтва: існавалі забароны на ткацтва ў гэты дзень і вера ў пакаранне парушальніц, а ў некаторых месцах, наадварот, «рэкамендавалася пачынаць хатнія справы: прасці, ткаць і г. д. Лічылі, што калі пачнеш работу ў гэты дзень, то цэлы год будзеш яе рабіць хутка і з задавальненнем» [4, 287].

Зыходзячы з прыведзеных фактаў, мы можам дапусціць магчымасць існавання агульнаеўрапейскага жаночага боства, якое ў розных формах

ушаноўваецца еўрапейцамі і па сённяшні дзень. Нягледзячы на тое, што зараз аднародныя святы адзначаюцца ў розныя дні, раней свята гэтай багіні прыпадала на самы кароткі дзень у годзе.

ЛІТАРАТУРА

1. *Акінчыц, Т.* Обряды и фольклор синкретических верований полешуков / Т. Акінчыц // Комплекснае даследаванне фальклору і этнакультуры Палесся : Матэрыялы II Міжнар. навук. фальклорна-этналінгвіст. канф., 14-15 крас. 2005 г., Мінск / рэдкал. Васіль Ліцьвінка (уклад.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2005. – С. 155 – 159.
2. *Волошина, Т. А.* Языческая мифология славян / Т. А. Волошина, С. Н. Астапов. – Ростов н/Д . : Феникс, 1996. – 445 с.
3. *Голубкова, О. В.* Женские мифологические образы в верованиях восточных славян Сибири / О. В. Голубкова [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.sati.archaeology.nsc.ru/Home/pub/Data/?html=sv25.htm&id=573> – Дата доступу : 18.01.2015.
4. Календарныя обычаі і обряды в странах зарубежной Европы, XIX – начало XX в. : Зимние праздники / ред. коллегия: С. А. Токарев (отв. ред.) и др. – М. : Наука, 1973. – 351 с.
5. *Мирончиков, Л. Т.* Словарь славянской мифологии : Происхождение славян. мифологии и этноса / Л. Т. Мирончиков. – Минск : Харвест, 2004. – 302 с.
6. *Нидерле, Л.* Славянские древности / Л. Нидерле; Пер. с чеш. Т. Ковалевой, М. Хазанова. – М. : Алетей, 2000. – 590 с.
7. *Рыбаков, Б. А.* Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1981. – 607 с.
8. *Скуратівський, В. Т.* Місяцелік : Укр. нар. календар / В. Т. Скуратівський . – Київ: Мистецтво, 1992. – 207 с.
9. *Толстая, С. М.* Полесский народный календарь / С. М. Толстая. – М. : Издательство «Индрик», 2005. – 599 с.
10. *Усов, В. В.* Русский народный православный календарь : В 2-х тт. Справочное издание / В. В. Усов. – М. : Изд. Дом МСП, 1997. – Т. 2. – 575 с.